

*Bloms skiltning
med rönky välsning
Blom förf.*

Särtryck

NAMN OCH BYGD

TIDSKRIFT FÖR NORDISK
ORTNAMNSFORSKNING



84 · 1996

Namn och bebyggelse på Listerlandet

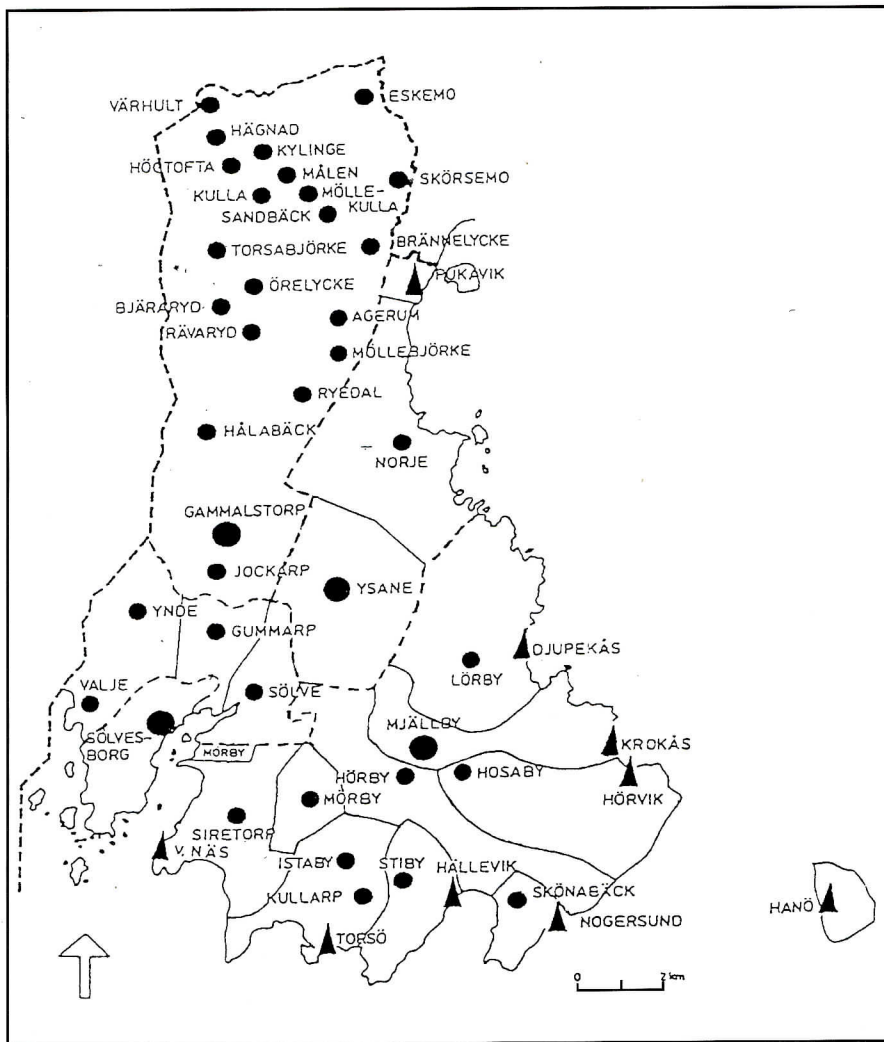
Av Sven Benson

Under de senaste decennierna har Blekinges historia och namnskick tilldragit sig ett betydande intresse från forskarnas sida. En bebyggelsehistorisk undersökning av Blekinge under den danska tiden föreligger i Leifh Stenholms doktorsavhandling *Ränderna går aldrig ur* (1986). Hela Blekinges ortnamnskatt har behandlats av Göran Hallberg i det halvpopulära arbetet *Ortnamn i Blekinge* (1990). Sistnämnda arbete recenserades utförligt av S. Benson i SOÅ 1991. Sölvesborg och Listerlandet behandlas i två specialarbeten: Marit Anglert, *Sölvesborg* (1984) och Hans Milton, *Listers och Sölvesborgs historia, den förhistoriska och den danska tiden* (1994). Anglert granskar staden Sölvesborg och Sölvesborgs slott samt i någon mån den kringliggande landsbygden ur arkeologens synvinkel. Milton bygger i sitt arbete, som har en populär främtoning, ej blott på andra forskares arbete utan även på en betydande egen forskning. Han behandlar politisk och ekonomisk historia, person- och bebyggelsehistoria på ett högst förtjänstfullt sätt.

Med utgångspunkt i det nuvarande forskningsläget synes det vara angeläget att kombinera Listerlandets namnbestånd med framkomna arkeologiska och historiska fakta för att söka nå en klarare bild av hur namnbeståndet och bygdestrukturen vuxit fram. Det område som här skall undersökas omfattar Mjällby och Ysane socknar jämte byn Sölve i vad som en gång var Sölvesborgs socken. Namngivning och bebyggelse under de senaste seklerna kommer inte att behandlas.

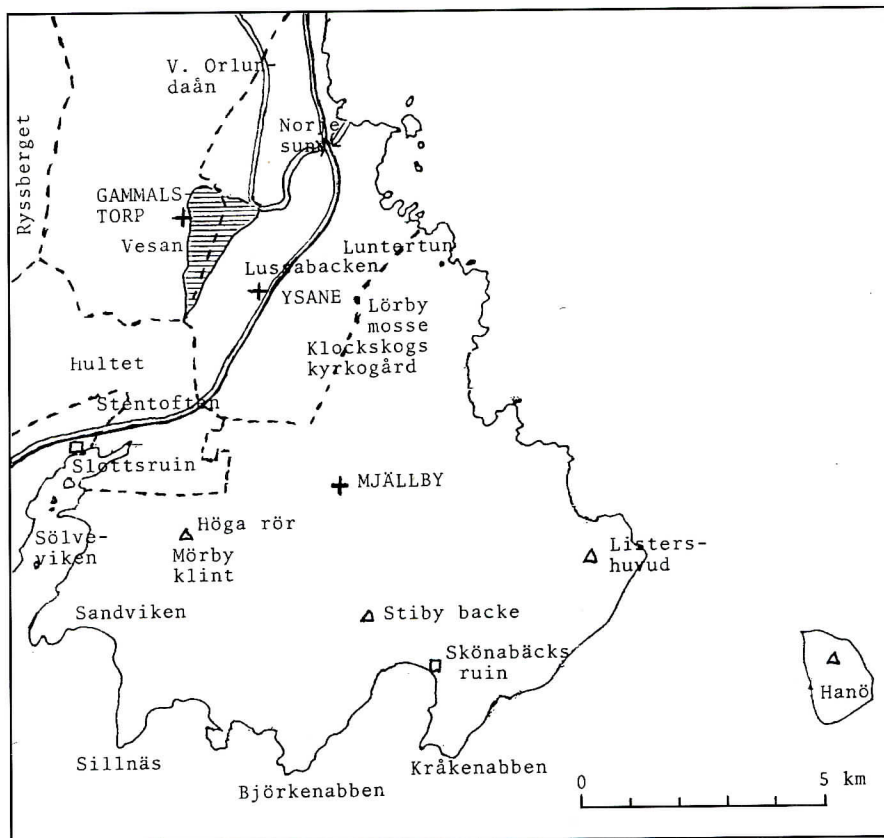
Namngivning förutsätter en föreställning hos namngivaren om en föreliggande eller potentiell namnbärare. Denna föreställning måste, när det gäller ortnamn, ha en konkret bakgrund. (Från enbart litterära namn bortses här.) Mottagaren av ett nybildat namn kan givetvis tidigare ha burit ett annat namn. Föreställningen att en viss företeelse bildar en topografisk eller administrativ enhet kan sägas provocera en namngivning, varvid föreställningen konkretiseras i fonem- eller grafemsekvenser som normalt föreligger i namngivarens morfemförråd. Denna aspekt synes mig konstitutiv för uppkomsten av ett områdes struktur och namnförråd.

På karta 1 ges, delvis på grundval av karta hos Milton (1994, s. 15), en översiktlig bild av bebyggelse och bebyggelsenamn i södra delen av Listers härad. Kartan omfattar Mjällby, Ysane, Gammalstorps och Sölvesborgs socknar jämte Sölvesborgs stad. Streckade linjer återger sockengränser. Därjämte mar-



Karta 1. Bebyggelse och bebyggelsenamn i södra delen av Listers härad.

keras gränser mellan byar i Mjällby, Ysane och Sölvesborgs socknar. *Gummarp* står av historiska grunder som beteckning på vad som nu kallas *Slottet*. Gräns har icke markerats mellan Kullarp och dess moderby Istaby, ej heller mellan Ynde och Valje. Sissebäck vid gränsen mot Valje och Skåne har utelämnats. Kyrkbyar betecknas med större cirklar än övriga byar, och fisklägen symboliseras av trianglar. Pukavik har på kartan markerats som fiskläge, trots att det i tablå 1 redovisas bland mantalssatta enheter. Samma gäller Hanö.



Karta 2. Topografisk orienteringskarta.

Listerlandet är ett folkligt geografiskt begrepp. Det har aldrig haft administrativ funktion, men det motsvarar av hävd vad som utgjort Mjällby socken. Tveksamt är i vad mån byn Sölve har räknats till Listerlandet. Ysane socken med dess tre byar Ysane, Norje och Pukavik räknas folkligt icke till Listerlandet. Det saknas en folklig, sammanfattande benämning på det geografiskt naturliga område som i norr avgränsas av Norje sund och i väster av sjön Vesian och dennas tidigare utlopp i Sölvaviken.

Karta 2 är avsedd som ett komplement till karta 1. Den ger en starkt förenklad, topografisk bild av undersökningsområdet och kommer att tjäna som bakgrund och orientering vid vissa resonemang i det följande. Kartorna 1 och 2 upptar praktiskt taget alla namn som i det följande kommer att beröras.

Simplex *Lister* är äldre än de förbindelser vari det ingår, *Listers härad*, *Listershuvud* och *Listerlandet*. Det har en gång betecknat ett folkland, geografiskt en ö eller halvö, och har möjligen innefattat ej blott vad som senare blev

Mjällby socken utan även huvuddelen av Ysane socken. När namnet *Lister* bildades och fick sin denotation, förelåg säkerligen inga av de nu föreliggande bebyggelsenamnen i Gammalstorps socken, belägen öster om Ryssberget men väster och norr om Vesan.

Namnet *Lister* har icke med säkerhet kunnat tolkas. Det har av en framstående forskare som E. Hellquist (EO, art. *Lister*) med stor försiktighet nämnts tillsammans med subst. *list* i betydelsen 'rand, kant'. Oklart blir med denna sammanställning hur det slutljudande *-r* skall förstås. Konkreta avledningar med suffixet *-ra* e.d. är av mycket hög ålder – vilket skulle kunna passa på namnet *Lister* – men utgår normalt från verbala rötter eller stammar (Olson 1916, s. 302 f.). Hellquist (a.st.) framhåller som en annan möjlighet att namnet innehåller suffixet *-tr*. Förhållandet mellan suffixen *-tr* och *-str* är trots senare forskning icke helt klarlagt. Hellquist (1890, s. 91) gör gällande att det danska önamnet *Falster* är en denominativ avledning, bildad till subst. *fala* 'slätt'. Olson (1916, s. 275) framhåller att säkra belägg på denominativa, appellativiska avledningar saknas men han berör därvid icke ortnamnen *Falster* och *Lister*.

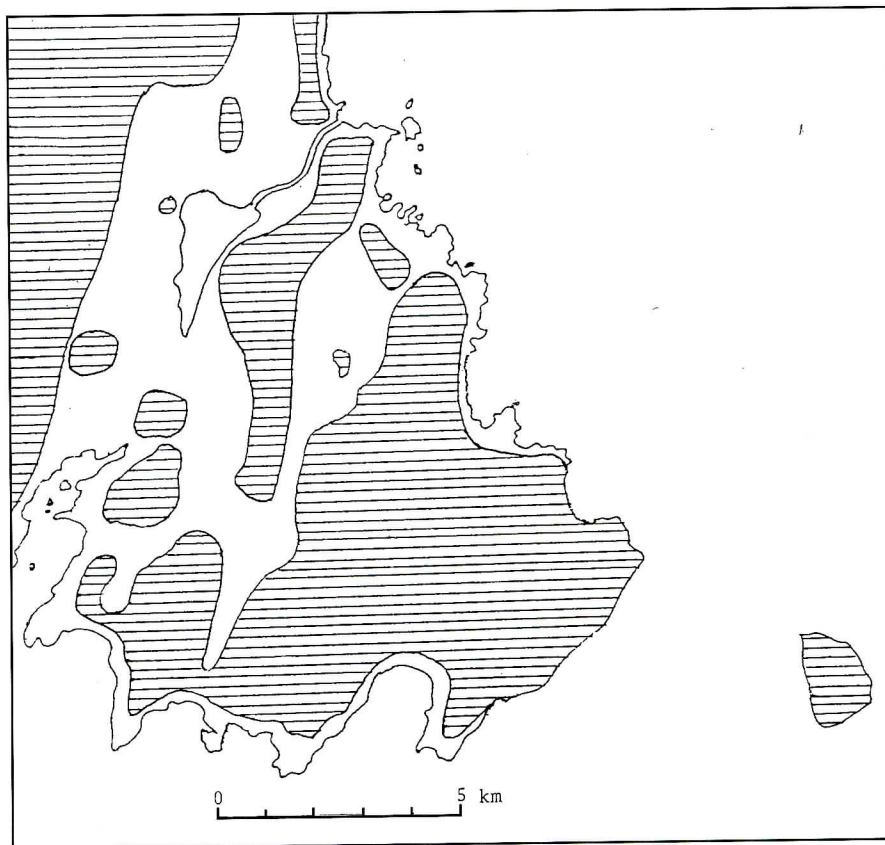
Suffixet *-str* har senast ingående behandlats av Thorsten Andersson (1975). Andersson håller för sannolikt att *Falster* är en bildning till ett substantiv eller adjektiv. Han nämner *Lister* bland andra tänkbara *-str*-avledningar, dock utan att taga ställning till dess etymologi.

Att namn på öar och halvöar stundom ges av sjöfarare och från sjösidan är välbekant. Den för sjöfarare mest iögonenfallande punkten på Listerlandet är berget med namnet *Listershuvud*. Detta berg höjer sig 83,85 m över havet endast ca 750 m från den östra stranden och sluttar tämligen likformigt åt norr, öster och söder. Det är möjligt – men knappast mer än möjligt – att *Lister* är en urnordisk *-str*-avledning till subst. (*b*)*lið*- 'bergsslutning'.

Listershuvud, namn på en höjd och en udde innerst i Hanöbukten, har en pendang i *Stenshuvud*, namn på ett utskjutande, 124 m högt bergparti nära Hanöbuktens sydgräns. Sammanställningen av namnet *Lister* med höjdpartiet *Listershuvud* och av detta höjdparti med *Stenshuvud* har senast gjorts av Hallberg (1990, s. 12).

Möjligheten av en tidigare segelled genom Norje sund och Vesan till Sölveviken har spelat en stor roll för en äldre generation av forskare, däribland Otto v. Friesen (1916, s. 1 ff.). Hos amatörforskare kan man få läsa om hur vikingaskepp seglat genom Vesans vassar och om hur farkoster av modernare typ i senare tider följt samma farled. Ännu så sent som 1984 gör en forskare som Marit Anglert (1984, s. 32 f.) på fullt allvar gällande att ett sund som genomkorsat Lister till Sölveviken kan ha varit segelbart ända fram till 1300-talets mitt. Hon förser dock denna hypotes med en viss reservation.

Enligt min mening kan en farled med angiven sträckning ha förelegat vid tiden för Kristi födelse. Vattnet bör då ha stått ungefär 2,5 m högre än nu.



Karta 3. Nivåer c:a 1800 e. Kr. Skrafferat område ligger 5 m eller mera över havet (se närmare texten).

Under vikingatiden (800–1050) har en farled från Vesan till Sölveviken möjligen kunnat utnyttjas av grundgående roddbåtar men icke av större farkoster. Att med hjälp av segel navigera fartyg genom södra delen av farleden kan icke ha varit möjligt vid medeltidens början. Sölvesborgs slott har definitivt aldrig spelat någon marinstrategisk roll vid en inre farled. Se närmare härom Benson 1991, s. 8 ff.

Det är genom Björn E. Berglunds och andras forskningar (Berglund 1971, 1972) klarlagt att strandlinjen vid den sista litorinatransgressionen för 4 000 år sedan gick c:a 5 m högre än nu. På karta 3 återges dels strandlinjen och sjön Vesan med dess utlopp genom Norje sund omkring år 1800 e. Kr., dels – genom skraffering – det område som nu ligger 5 m eller mera över havet och som bör ha stått över vatten redan för 4 000 år sedan, alltså under stenålderns slutskede. Ett sammanhängande torrmarksområde bildade då Listerlandets sydöstra del jämte Mörby klint och huvuddelen av nuvarande Siretorp. Nuva-

rande Ysane by och Norje sunnansund bildade en långsmal ö. Smärre öar i vattnet mellan Ryssberget å ena sidan och Listerlandet och den nämnda långsmala ön å andra sidan utgjorde bl.a. nuvarande Sölve, Hultet och platsen för Gammalstorps kyrka. Västra Orlundaåns en gång breda mynning skilde Norje nordansund från Ryssbergets östliga utkanter.

Fornfynd har gjorts på hela Listerlandet och i angränsande områden. En förmodligen halvnomadiserande stenåldersbefolkning har lämnat spår i Siretorp, Torsö, Hällevik, Hörby, Lörby, Hosaby, Gammalstorp och Ysane, dock utan att kontinuerlig bosättning förelegat. Från bronsåldern (1500–500 f. Kr.) föreligger gravar under stenrösen på Höga rör på Mörby klint, på Lussabacken och på Månsaholm, en holme strax väster om det landparti som skjuter ut söder om staden Sölvesborg. Jordhögar över bronsåldersgravar har påträffats längs vägen från Norje till Ekengård halvannan kilometer sydsydväst Ysane kyrka. En husgrund från samma tid har återfunnits i Istaby, ett bronsålderssvärd vid Vesan, en vapendepå i Kylinge, en bronsstatyett i Valje. Fynden tyder på social strukturering och bebyggelse över hela området. Samma gäller om keltisk och romersk järnålder (500 f. Kr.–Kr. f., resp. Kr. f.–400 e. Kr.). Från dessa perioder är bl.a. att nämna en korsärjning i Istaby, gravfält i Istaby, Lörby, »Luntertun» (i Norje, nära gränsen till Lörby) och »Klocksöks kyrkogård» (vid gränsen mellan byarna Ysane och Mjällby), en skeppssättning i Sölve och en bautasten (»Stiby Sissa») i Stiby.

De viktigaste fynden från merovingertid (vendeltid, 550–800) är runstenarna från Gummarp, Stentofte och Istaby, vilka nedan skall beröras något närmare. På gränsen till vikingatiden (800–1050 e. Kr.) tillkom den lilla sölvesborgsstenen, som icke har något samband med de tre nämnda stenarna. Slutligen är att från vikingatiden nämna silverskatten från Tredenborgsnabben söder om Sölvesborgs stadsbebyggelse.

Beträffande fynd från de olika perioderna, se närmare Milton 1994, s. 23 ff. och av Milton s. 412 ff. återopade arbeten.

Stenarna från Gummarp, Stentofte och Istaby har alla tillkommit på initiativ av en man vid namn *Hapuwolf* (*-wulf*). På den förlorade stenen från Gummarp säger han sig ha satt tre stavar, och runan **f**, tecken för rikedom, följer tre gånger. På den mycket omdiskuterade stenen från Stentofte, som en gång stod helt nära den nuvarande gränsen mellan Sölve och Slottet, nämns förutom *Hapuwolf* även *Hariwulf*. Istabysten är ett minnesmärke som *Hapuwulf* reste över *Hariwulf*. *Hapuwulf* benämner sig på denna sten som ättling till *Haeruwulf*.

Nära besläktad med stentoftestenen är björketorpstenen, även benämnd listerbysten. Listerby är en socken i Medelstads härad och beläget öster om Ronneby. På björketorpstenen nämns inga personer, däremot företer stentoftestenens besvärjelseformel stor likhet med texten på björketorpstenen.

Dessa stenar från Blekinge har förlett äldre forskare till vittgående slutsatser.

Stenarnas personnamn skulle vittna om att de nämnda personerna var kungar över heruler, som invandrat från kontinenten och bosatt sig på Lister med kringliggande trakter (v. Friesen 1916, s. 66 ff., Ivar Lindquist 1923, s. 119 ff.).

Teorierna om att de tre listerstenarna från merovingertid skulle vittna om invandring av heruler är i dag övergivna av omdömesgilla forskare. Kvar står uppfattningen att de tre nämnda personerna var sinsemellan nära besläktade stormän och att deras namn var av en typ som förekommer även på kontinentalgermanskt område.

Ett helt nytt och ytterst tänkvärt förslag till tolkning av början av stentofstenen framlades av Lillemor Santesson 1989 (s. 221 ff.). Santesson tolkar runföljden sålunda: »Med nio bockar med nio hingstar gav Hapuwolf r gott år».

Denna tolkning av stentofstenens inledningsord låter sig väl förenas med den vedertagna tolkningen av gummarpstenen. Båda stenarna skulle vittna om blot, en religiös handling.

Sannolikt intog Hapuwolf (-wulf) en ledande ställning i såväl religiöst som världsligt hänseende. En parallell härtill föreligger några sekler senare i de isländska godarna, som förenade religiöst ledarskap med världslig makt.

Under merovingertid var Sverige och Danmark ännu icke utvecklade till kungariken. Riksbildningen tillhör för Danmarks vidkommande vikingatiden. Stormän och stormanssläkter av bondeklass hade i krig och fred makten över större eller mindre landområden och folkgrupper. Nedanför dessa stormän och stormansfamiljer stod på rangskalan självägande bönder, arrendatorer, förvaltare (brytar), huskarlar, ogifta kvinnor, trälar och trälkonor.

Det är oss obekant i vad mån de lokala stormännen (»småkungarna») kunde utkräva någon sorts skatt i form av persedlar eller tjänster av fria bönder. Med all sannolikhet har de emellertid haft inkomster utöver vad den jord kunde ge som de brukade med hjälp av huskarlar, trälar och egna armar. Redan vikingatidens och den första kristna tidens danska, norska och svenska konungar synes ha kunnat kräva ut skatter in natura eller i tjänster av allmogen. Bakom termer som *skipan*, *hamna* och *hund* döljer sig en strukturering av samhället, förenad med tjänster till konungen eller hans ombud.

Listerlandets befolkning har i alla tider livnärt sig av jordens och havets produkter. Fornfyndens art och läge visar att jordbruk varit huvudnäringen. Fiske har av ålder bedrivits längs stränderna och nära kusten, först under senare århundraden längre ut till havs. De nutida fisklägena har föregåtts av säsongutnyttjade, medeltida fiskeläger och dessa i sin tur av fiskeplatser. (Se härom närmare Atterman 1977, s. 47 ff.) Fisklägenas namn och belägenhet behandlas nedan efter namnen på byar.

Redan en blick på karta 1 visar att namnbeståndet och bebyggelsen har en helt annan karaktär i Gammalstorps socken än i Mjällby och Ysane socknar. Namnbeståndet har också annan karaktär i Mjällby än i Ysane socken.

Stenarnas personnamn skulle vittna om att de nämnda personerna var kungar över heruler, som invandrat från kontinenten och bosatt sig på Lister med kringliggande trakter (v. Friesen 1916, s. 66 ff., Ivar Lindquist 1923, s. 119 ff.).

Teorierna om att de tre listerstenarna från merovingertid skulle vittna om invandring av heruler är i dag övergivna av omdömesgilla forskare. Kvar står uppfattningen att de tre nämnda personerna var sinsemellan nära besläktade stormän och att deras namn var av en typ som förekommer även på kontinentalgermanskt område.

Ett helt nytt och ytterst tankvärt förslag till tolkning av början av stentofstenen framlades av Lillemor Santesson 1989 (s. 221 ff.). Santesson tolkar runföljden sålunda: »Med nio bockar med nio hingstar gav HapuwolfR gott år».

Denna tolkning av stentofstenens inledningsord låter sig väl förenas med den vedertagna tolkningen av gummarpstenen. Båda stenarna skulle vittna om blot, en religiös handling.

Sannolikt intog Hapuwolf (-wulf) en ledande ställning i såväl religiöst som världsligt hänseende. En parallell härtill föreligger några sekler senare i de isländska godarna, som förenade religiöst ledarskap med världslig makt.

Under merovingertid var Sverige och Danmark ännu icke utvecklade till kungariket. Riksbildningen tillhör för Danmarks vidkommande vikingatiden. Stormän och stormansläkter av bondeklass hade i krig och fred makten över större eller mindre landområden och folkgrupper. Nedanför dessa stormän och stormansfamiljer stod på rangskalan självägande bönder, arrendatorer, förvaltare (brytar), huskarlar, ogifta kvinnor, trälar och trälkonor.

Det är oss obekant i vad mån de lokala stormännen (»småkungarna») kunde utkräva någon sorts skatt i form av persedlar eller tjänster av fria bönder. Med all sannolikhet har de emellertid haft inkomster utöver vad den jord kunde ge som de brukade med hjälp av huskarlar, trälar och egna armar. Redan vikingatidens och den första kristna tidens danska, norska och svenska konungar synes ha kunnat kräva ut skatter in natura eller i tjänster av allmogen. Bakom termer som *skipan*, *hamna* och *hund* döljer sig en strukturering av samhället, förenad med tjänster till konungen eller hans ombud.

Listerlandets befolkning har i alla tider livnärt sig av jordens och havets produkter. Fornfyndens art och läge visar att jordbruk varit huvudnäringen. Fiske har av ålder bedrivits längs stränderna och nära kusten, först under senare århundraden längre ut till havs. De nutida fisklägena har föregåtts av säsongutnyttjade, medeltida fiskeläger och dessa i sin tur av fiskeplatser. (Se härom närmare Atterman 1977, s. 47 ff.) Fisklägenas namn och belägenhet behandlas nedan efter namnen på byar.

Redan en blick på karta 1 visar att namnbeståndet och bebyggelsen har en helt annan karaktär i Gammalstorps socken än i Mjällby och Ysane socknar. Namnbeståndet har också annan karaktär i Mjällby än i Ysane socken.

För att en klarare bild av namn- och bebyggelsestrukturen skall ernås, återges ett antal data rörande Ysane, Mjällby, Sölvesborgs och Gammalstorps socknar i tablåerna 1 och 2.

Tablå 1. Bebyggelsedata enligt BEK för Listers härads fyra sydligaste socknar.

Ysane socken		Gammalstorps socken	
Byar el. motsv.	3	Byar el. motsv.	19
Jordeboksgårdar	35	Jordeboksgårdar	47
Mantal, c:a	19,0	Mantal, c:a	30,4
Areal, kvkm	26,0	Areal, kvkm	53,6
Därav åker, %	52,1	Därav åker, %	33,7
Mjällby socken		Sölvesborgs socken	
Byar el. motsv.	10	Byar el. motsv.	5
Jordeboksgårdar	123	Jordeboksgårdar	18
Mantal, c:a	56,3	Mantal, c:a	10,8
Areal, kvkm	77,5	Areal, kvkm	16,7
Därav åker, %	54,9	Därav åker, %	41,4

Det framgår av tablå 1 att Ysane socken har 3, Mjällby socken 10, Sölvesborgs socken 5 och Gammalstorps socken 19 namnbärande, mantalssatta jordregisterenheter (byar el. motsvarande). Antalet jordeboksgårdar är i Ysane socken 35, i Mjällby socken 123, i Sölvesborgs socken 18 och i Gammalstorps socken 47. Antalet jordeboksgårdar per jordregisterenhet är i Ysane socken 11,67 och i Mjällby socken 12,3 men i Sölvesborgs socken 4,50 och i Gammalstorps socken endast 2,47. Siffrorna visar att jordregisterenheterna genomsnittligt har avsevärt fler jordeboksgårdar i Ysane och Mjällby socknar än i Sölvesborgs och framför allt Gammalstorps socken.

Det totala mantalet är för Ysane socken c:a 19,0, för Mjällby socken c:a 56,3, för Sölvesborgs socken c:a 10,8 och för Gammalstorps socken c:a 30,4. Detta betyder att den genomsnittliga mantalssiffran per jordregisterenhet uppgår till 6,53 i Ysane socken och till 5,63 i Mjällby socken men endast till 2,16 i Sölvesborgs socken och till 1,60 i Gammalstorps socken.

Olikheten mellan Ysane och Mjällby socknar å ena sidan och Sölvesborgs och framför allt Gammalstorps socknar å andra sidan framträder även i procenttalen för åker (inkl. trädgård). Dessa tal uppgår i Ysane socken till 52,1 och i Mjällby socken till 54,9 men i Sölvesborgs socken till 41,4 och i Gammalstorps socken endast till 33,7.

Dessa jämförelser speglar på olika sätt det förhållandet att Gammalstorps socken till skillnad från Ysane och Mjällby socknar i stor utsträckning är en

skogsbygd. Samtidigt framträder likheterna mellan de två öppna slättlandssocknarna Ysane och Mjällby.

I tablå 2 förtecknas alla mantalssatta jordregisterenheter i de fyra socknarna. För varje enhet anges antalet mantalssatta gårdar (jordeboksgårdar, icke brukningsenheter) i enlighet med BEK. Som jämförelse ges namn och gårdsantal 1658 efter Milton 1994 (s. 115). Det är högst påfallande att antalet jordeboksgårdar är praktiskt taget detsamma i början av 1900-talet som 1658.

Tablå 2. Jordeboksgårdar enligt jb 1658 och BEK samt avrundade mantalssiffror.

Jb-gårdar	1658	BEK	Mtl	Jb-gårdar	1658	BEK	Mtl
Gammalstorps socken				Mjällby socken			
Agerum	12	13	8,9	Hanö	–	1	0,3
Bjäraryd	1	1	0,5	Hosaby	23	23	11,2
Brännelycke	1	1	0,3	Hörby	21	21	9,5
Eskemo	1	–	–	Istaby	13	15	6,9
Gammalstorp	9	9	3,7	Kullarp	1	–	–
Hälabäck	1	1	1,0	Lörby	22	20	10,6
Hägnad	1	1	0,4	Mjällby	14	14	5,6
Högtofta	1	1	0,2	Mörby	7	7	2,8
Jockarp	2	2	1,6	Siretorp	10	10	5,1
Kulla	2	3	2,1	Skönabäck	1	1	0,7
Kylinge	5	5	2,3	Stiby	13	11	3,8
Målen	1	1	0,6	S:a jb-gårdar	125	123	
Möllebörke	1	1	0,8	Sölvesborgs socken			
Möllekulla	1	1	0,5	Sissebäck	–	1	0,4
Ryedal	2	2	2,3	Slottet	–	3	2,8
Rävaryd	1	1	1,3	Sölve	6	6	4,5
Sandbäck	1	1	1,0	Valje	1	1	0,6
Skörsemo	1	–	–	Ynde	7	7	2,5
Torsabörke	1	1	0,6	S:a jb-gårdar	14	18	
Värhult	1	1	1,3	Ysane socken			
Örelycke	1	1	1,1	Norje	18	19	10,8
S:a jb-gårdar	47	47		Pukavik	1	1	0,5
				Ysane	15	15	7,9
				S:a jb-gårdar	34	35	

Vid upprättandet av tablå 2 har Knutsbygd återförts till Mjällby, Hannetorp och Knutsång till Hosaby och Knutstorp till Hörby. Dessa gårdar åsattes egna jordeboksnamn under 1800-talet men fick behålla de nummer de ursprungligen hade i moderbyarna.

Märkas bör att antalet jordeboksgårdar i enskilda byar eller smärre enheter icke motsvarar det äldre danska kamerala gårdstalet eller det senare svenska mantalet. Tablåns siffror visar närmast antalet brukningsenheter vid den systematiska skattläggningen vid nya tidens början.

När Skåne och Blekinge 1658 blivit svenska provinser, vidtog efter hand en jordrevning, som i de flesta fall medförde en förmedling, en nedsättning av gårdstalet och därmed i förekommande fall en nedsättning av skattetalet för enskilda jordeboksgårdar. En jämförelse mellan nutida mantalsciffror och gårdstalen för samma jordeboksgårdar före jordrevningen visar att nedsättning ofta skedde med en tredjedel, stundom en fjärdedel av gårdstalet.

Redan under den danska tiden bar vissa gårdar beteckningen halva gårdar, andra fjärdedels gårdar. Resultatet av mantalsförmedlingen i en bygd med hela, halva och mindre gårdar har blivit att det genomsnittliga mantalet per jordeboksgård uppgår till drygt 0,5 i det område som omfattar de två socknarna Mjällby och Ysane och till drygt 0,6 i det område som omfattar Gammalstorps och Sölvesborgs socknar.

Namnbeståndet i Gammalstorps och Sölvesborgs socknar skall här icke göras till föremål för en närmare granskning. Endast några iakttagelser skall redovisas.

Påfallande är att de sammansatta bebyggelsenamnen i Gammalstorps socken är av relativt sen typ. Namnet *Agerum* kan liksom det avledda namnet *Kylinge* tänkas ha tillkommit under vikingatid. Kyrkbyns namn – *Gammalstorp* – är liksom *Jockarp* av yngre typ. Unga förefaller *-ryd*-namnen att vara, likaså namnen på *-lycke*, *-mo*, *-björke* och *-hult*. Ett klart samband råder mellan namntyper och gårdstal, resp. mantal. Gåttfullt är varför kyrkan kom att byggas på något som närmast var en liten holme i Vesans sumpmark och icke i den stora byn *Agerum* i bygdens centrum.

Av namnen i Sölvesborgs socken skall endast *Sölve* beröras. Byn *Sölve* hörde fram till 1632 till Mjällby socken.

Det antages numera allmänt att ortnamn på *-by* i stor utsträckning tillkom redan före vikingatiden. Tveksamt är dock om de är äldre än folkvandringstiden. Husabyarna och därmed ortnamnet *Husaby* e.d. antages ha tillkommit under vikingatiden, riksbildningens epok, eller kort därefter. De hade samband med indrivningen av skattepersedlar till konungar, icke till bygdehövdingar.

Det finns skäl att antaga att bynamnen *Norje*, *Ysane* och *Sölve* är äldre än de nuvarande bynamnen i Mjällby socken. Sannolikt är alla tre ursprungligen naturnamn.

Namnet *Norje* tolkas av Benson (1991, s. 21) med all reservation som 'norögat'. Det skulle därvid ha åsyftat *Norje sund*, den trånga passagen in till sjön *Vesan*. Som bebyggelsenamn betyder *Norje* i så fall 'bebyggelsen vid norögat'. Bebyggelsen har av ålder två kärnor, *Norje sunnansund* och *Norje nordansund*, i omedelbar anslutning till sundet.

Namnet *Ysane* har hittills motstått alla tolkningsförsök. Inga kända bebyggelsenamnelement har kunnat identifieras i namnet. Om namnet ursprungligen var ett naturnamn, ligger det nära till hands att antaga att antingen sjön *Vesan* eller höjdpartiet *Lussabacken* varit aktuella för namngivaren. Det synes emellertid vara språkligt omöjligt att sammanhålla namnen *Ysane* och *Vesan*. Sjönamnet uttalas i dialekten *vøj`senä*. Denna namnform är ursprungligen bestämd form ackusativ av det substantiv som i fornisländska heter *veisa* och betyder 'gyttja'. Inga som helst tidigare namn på *Lussabacken* är kända. På höjden finns tre bronsåldersrösen. Det största av dessa har förknippats med det medeltida sagomotivet *Hagbard* och *Signild* och kallas *Signille bur*. Höjdpartiet har även i övrigt spelat en viss roll i folkfantasierna («det spökar vid *Lussabacken*»), men ingen som helst bevarad tradition förknippar höjdens namn med byns eller kyrkans namn. Försök att sammankoppla namnet *Ysane* med omljudda pluralformer av subst. *oxe*, västblekingskt *ysn-*, i sjönamnet *Ysnagölen*, *Ringamåla socken*, torde också vara dömda att misslyckas. Tänkbart är att namnet *Ysane*, som äldst skrevs *Ysende* (1413), *Ysande* (1420), ursprungligen är ett önamn – en sådan hypotes förutsätter dock att namngivningen skett redan under tidig järnålder. Kvar står att namnet ursprungligen kan vara ett naturnamn med oviss syftning och oidentifierade namnelement.

Sölve är ett naturnamn som genom denotationsförskjutning blivit bebyggelsenamn. Namnet gavs en gång i urnordisk form åt den nuvarande *Sölvesborgsviken*, även kallad *Sölveviken*. Se därom *Benson 1991*, s. 13. Hur tidigt namnet *Sölve* kom att beteckna bebyggelsen på torrmarken vid vikens innersta ände, alternativt vid det smala sundet till *Vesan*, är oviss. Byn *Sölve* har i alla händelser fornfynd från järnåldern, sannolikt romersk järnålder (0–400 e. Kr.).

Namnen *Sölve*, *Ysane* och *Norje* kan ha tillkommit oberoende av varandra och vid skilda tidpunkter. Det finns starka skäl att antaga, att det egentliga *Listerlandets* bynamn, främst då *Lörby*, *Mjällby*, *Hörby*, *Hosaby*, *Stiby*, *Istaby* och *Mörby* tillkommit på annat sätt. Byarna med dessa namn var – i viss mån med undantag för *Mörby* – stora byar med likartade namn vid medeltidens slut. Stora byar med helt olikartade namn var däremot *Ysane* och *Norje*.

Det är skäl att söka tillämpa den s.k. geometriska metoden för att komma *Mjällby sockens* bebyggelsehistoria och namnskick närmare. Karta 1 visar att socknens centrala del utgöres av de tre byarna *Mjällby*, *Hörby* och *Hosaby*. Före storskiftet låg dessa tre byars kärnor varandra mycket nära. De bildade en nära nog liksidig triangel med knappt 1 500 meters sida. Norr därom utgjorde *Lörby* en enhet som hade naturlig gräns i form av våtmark mot *Ysane*. *Lörbys* gräns mot *Mjällby* behandlas nedan.

I söder dominerar de tre byarna *Stiby*, *Istaby* och *Mörby*, av vilka framför allt *Mörby* skiljs från socknens centrala delar genom våtmarker. *Siretorp* bildar

nära nog en enklav inom Mörby, och Skönabäck gränsar i sin helhet till Hörby och havet.

Mest påfallande är den form som byn Hörby har. Denna by sträcker sig c:a 9 km i riktning NV-SO från Sölve och Ysane i väster och norr till havet i sydost. Kartbilden tillåter ett antagande att Listerlandet en gång strukturerades genom gränsdragningar mellan mera perifera byar och en central bebyggelse, där byarna Hörby, Mjällby och Hosaby fick sina kärnor.

Endast ett medeltida dokument är känt, som reglerar gränser mellan Listerlandets byar, nämligen de s.k. markaskälsnotitierna från år 1304. Dessa är kända i fyra 1700-talsversioner och utgivna i parallelltryck av Curt Wallin (1939). Tolv män gick markaskäl mellan Mjällby och Ysane, mellan Mjällby och Lörby samt mellan Mjällby och Hosaby. (Gränsen mellan Mjällby och Hörby nämns icke.) De tolv männen gick ed på att gränserna var rätteligen gångna, och byamännen i de fyra byarna enades om att de skulle bestå i evig tid.

Det rörde sig här icke om uppdragande av nya gränser utan om kodifiering av hävdvunna, delvis bortglömda gränser av okänd ålder.

Med utgångspunkt i kända fakta, främst runstenar och andra fornfynd, markaskälsnotitier, jordatal och byars form skall här ett försök göras att skissera hur bygden en gång kan ha strukturerats. Även ortnamnens vittnesbörd kommer här att beaktas, även om viss risk för cirkelbevisning föreligger.

Skönabäck skrevs 1563 *Skijdne beck* (fru Sidsel Ulfstands jordebok, Milton 1994, s. 171). Namnet var ursprungligen ett naturnamn med betydelsen 'den smutsiga bäcken'. Som bebyggelsenamn kom det att beteckna en sätesgård av ornumskaraktär. Dess tillkomst är icke känt. Egendomen har en gång tillsammans med fiskeplatsen, senare fiskläget Nogersund frigjorts från byn Hörby. Säteriet har nu försvunnit och ägorna sambrukas med gårdar i Hörby. Sparsamma rester av mangårdsbyggnaden finns alltjämt bevarade.

Namnet *Siretorp* är yngre än namnet *Mörby*. Det har säkerligen tillkommit under äldre medeltid och är enligt Milton (1994, s. 66) tidigast belagt 1414. Siretorps marker måste emellertid ha varit odlade långt tidigare. Namnet *Siretorp* kan ha tillkommit vid en medeltida omstrukturering av bygden, varvid Siretorp skildes från Mörby. Som en rest av ett äldre tillstånd kvarstår att ett mindre område mellan Siretorp och Sölve alltjämt tillhör Mörby. (Se karta 1.) Märkas bör att antalet jordeboksgårdar 1658 var högre i Siretorp än i Mörby (10, resp. 7 gårdar), och att de två byarna tillsammans hade lägre antal jordeboksgårdar än Hosaby (23 gårdar) och Hörby (21 gårdar) men något högre antal än Mjällby (14 gårdar), Stiby (13 gårdar) och Istaby (13 gårdar).

Namnet *Kullarp* tillkom en gård, som under medeltiden anlades på östsidan av Istaby kulle, skild från Istabys centrala del. Kullarp har under senare, svensk tid återförenats med byn Istaby.

Sålunda rensad föreläg vid övergången från vikingatid till äldre dansk medel-

tid en bygd bestående av byarna Lörby, Mjällby, Hosaby, Hörby, Stiby, Istaby och Mörby. Därtill kom byn Sölve, skild från Hörby genom Kattekullsbäcken (Milton 1994, s. 304).

Det finns skäl att antaga att Lörby i norr och Stiby, Istaby och Mörby i söder tidigt kom att bilda enheter som hölls skilda från varandra och från det centrala område där byarna Hörby, Hosaby och Mjällby skulle komma att skiljas från varandra. I samband med denna strukturering, som kan ha skett under merovingertid, torde namnen *Lörby*, *Stiby*, *Istaby* och *Mörby* ha tillkommit.

Det centrala partiet av bygden kan under merovingertid ha burit en namnform som utgjorde en direkt föregångare till det senare *Hörby*. Tänkbart är också att namnet tidigast var osammansatt och att *-by* senare fogades till en urnordisk eller samnordisk form av *Hör*. Betydelsen bör ha varit 'kultplats'. Annorlunda men oantagbart Rostvik (1967, s. 47) och Hallberg (1990, s. 26).

Det sålunda postulerade namnet bör ses i samband med gummarp- och stentofstenarnas vittnesbörd om blot, kulthandlingar, förrättade av Håpuwolf. Detta får naturligtvis icke tolkas så, att Håpuwolf skulle ha varit namngivaren, men struktureringen av bygden och namngivningen bör ha skett under en epok då bygden leddes av hövdingar som Håpuwolf. Att hela bygden utgjorde en enhet antyds av att Håpuwolf lät rista stenar både i Gummarp, Stentofsten och Istaby.

Ovisst är var Listerlandets kultplats kan ha legat. Milton (1994, s. 49) antyder möjligheten av en kultplats i Klockskog på gränsen mellan Ysane och Mjällby byar. En annan möjlighet är att en kultplats legat nära den plats där Mjällby kyrka kom att byggas, och en tredje möjlighet är platsen nära Hovgården, centralt belägen i Hörby. (Namnet *Hovgård* har i detta fall ingenting med hednisk kult att göra, namnet betecknade en lokal för de adliga jordägarnas intäkter in natura.) Slutligen bör nämnas möjligheten av att en kultplats legat i närheten av den plats där stentofstenen en gång restes. Uteslutet är icke att bygden haft mer än en kultplats, möjligheten av att en kultplats funnits vid Lussabacken har också antytts. Det är med tanke på byn Hörbys namn och dess geometriska karaktär av moderby som man vill antaga att denna by inom sina tidigaste, vidare gränser en gång hyst en kultplats.

Det kan icke på historiska grunder avgöras om Listerlandets Hosaby fick sin funktion, sitt namn och sina gränser innan plats för kristen kyrka valdes och namngavs. Närmast är man böjd för att antaga att den kungliga skatteuppbördsgården är äldre än den första kristna samlingslokalen.

Den geografiska (»geometriska») bilden antyder dock att nuvarande Mjällby by med Krokås skildes från centralpartiet innan Hosaby med Hörvik skildes från vad som återstod av centralpartiet. Namnet *Mjällby* skrevs 1310 *Myatholby* och betyder 'mellanbyn'. Lokaliteten fick sitt namn efter läget mellan

Lörby och Hörby. Rörande rätten till nyttigheter i Klockskog i nordligaste delen av Mjällby by kom sekellånga tvister och trätor att utspelas mellan Lörby byamän och Mjällby kyrka.

Sista ledet i denna struktureringsprocess skulle alltså vara avskiljandet av Hosaby från återstoden av centralpartiet, d.v.s. Hörby. Fiskeplatsen med namnet *Hörvik*, vittnande om samband med byn Hörby, fick åtfölja bondbyn Hosaby. Hörby hade vid denna tid ännu en fiskeplats vid Nogersund.

Det kan icke med säkerhet avgöras om Listerlandets Hosaby tillkom för att betjäna sveakonungen eller danakonungen. Det är över huvud taget ovisst om Lister hade samma politiska tillhörighet som det Blekinge som enligt Wulfstan skulle ha tillhört svearna på 800-talet. Efter gränsdragningen på 1000-talet tillhörde Lister tveklöst Danmark, och Hosaby var då ett av danakonungens uppboordsställen.

Tolkningen av namnen *Mjällby* och *Hosaby* bereder inga svårigheter. I namnet *Hosaby* har en tidig förkortning drabbat ett långt *u* i förleden, varefter en senare förlängning skett till nuvarande vokalkvalitet. (Jfr Benson 1956, s. 99.) En tidig förkortning av samma slag inträffade i namnet *Norje*, där ett ursprungligen långt *o* förkortades framför tung efterled.

Namnet *Lörby* har antagits innehålla en stam *lifr-*, bl.a. ingående i ordförbindelser som »levrat» vatten, blod e.d. Denna teori lanserades av Bertil Ohlsson 1947 (s. 157 f.) och har senare accepterats av Hallberg (1990, s. 27). Namnet skrevs i de av Curt Wallin 1939 utgivna mjällbydokumenten *Luderby*, *Löderby*, *Löfwerby* i Mützell/Lagerbrings version, *Luderby*, *Löderby*, *Löfwerby* i Kemners latinska version, *Löderby*, *Löffuerby* i Kemners danska version och *Leffverby* i Kocks danska version. Ohlsson avvisar Hellquists (1918, s. 36, 96, 112) tolkning, enligt vilken subst. *lur* (<*luðr*) skulle ingå i namnet. Enligt Ohlsson är *Luderby* »en ren felform» (s. 157).

Ett senare påträffat belägg ger emellertid stöd åt Hellquists teori. Niels Skyum-Nielsen (1952, s. 24) återger en nyfunnen avskrift, gjord c:a 1700, av ett stadfästelsebrev från år 1182, vari biskop Valdemar i Slesvig bl.a. skänker *in Lutherby dimidius mansus* till klostret i Vä. Kontexten ger klart vid handen att *Lutherby* åsyftar Lörby i Blekinge.

I själva verket är Ohlssons teori ljudhistoriskt osannolik. I listermålen kvarstår *v* efter främre, starktonig vokal. Orden *klöve* 'klöv' och *klöver* (växtnamn) uttalas i målet med slutet *ö* åtföljt av *v*. Subst. *lever* och verben *leva* och *levra* uttalas i målen med långt *e* åtföljt av *v*. Ett *Leverby* eller *Löverby* kan icke ljudlagsenligt utvecklas till *Lörby*. Ett *Ludherby* med ursprungligen långt *u* följt av tonande frikativ dental bör däremot framför tung efterled tidigt ha drabbats av vokalförkortning och därefter via *Lödherby* ha resulterat i *Lörby*. I ställning mellan två dentaler utvecklas kort *u* till *ö* i listermålen, se därom Benson 1956, s. 42 ff. I dessa mål motsvaras exempelvis riksspråkets adj. *luden* av *lø`on*, *lø`en* med *ö*-vokal och fallen dental frikativa.

Sannolikt är *Ludberby* den ursprungliga formen, och denna bör ljudlagsenligt ha efterträts av *Lödberby*. När den intervokaliska dentalen föll i målen, skedde i skrift en falsk restitution genom insättande av ett *v*. Skriftspråkets *Löverby*, *Löffwerby* o.d. kom att leva vid sidan av talspråkets *Lörby*, och först i sen tid har talspråkets form upptagits som den normala i officiella handlingar.

Förleden i *Lörby* torde vara ekvivalent till det bohusslänska sockennamnet *Lur*, som 1391 skrevs *Ludærs* (gen.). Ett fornbohusslänskt bygdelagsnamn *Ludberlagh* o.d. behandlas av Thorsten Andersson (1984, s. 23 f.), som sammanhåller detta med sockennamnet *Lur*, 1400 skrivet *Ludersokn*. Grundordet i det blekingska bynamnet är naturbetecknande men dess syftning oviss.

Tilläggs bör att det skånska bynamnet *Lur* (Farstorps sn, V. Göinge hd) är av annat ursprung. Det innehåller liksom sjönamnet *Lursjön* (ib.) av allt att döma en rot eller stam *lugh-*, se därom Kousgård Sørensen 1981, s. 352 f.

En naturbetecknande förled ingår i bynamnet *Mörby* och har syftning på våtmarkerna mellan Mörbys bykärna och byarna Hörby och Sölve. En naturbetecknande förled kan också ingå i bynamnet *Stiby*. Varken i detta namn eller i det likalydande skånska by- och sockennamnet har dock förleden med säkerhet kunnat identifieras.

Namnet *Istaby* tolkas vanligen som 'yttersta byn' om än med en viss och icke helt obefogad reservation. Namnet kan tänkas åsyfta byns läge i förhållande till den plats där bygdens centrum, kanske kultplatsen, var belägen. Som de rika järnåldersfynden och en runsten visar var *Istaby* säkerligen en betydande habitation på 600-talet. Obestyrkt och sannolikt oriktigt är dock det påstående som Stenholm (1986, s. 86) gör, att 600-talets stormanätt skulle ha haft sin huvudgård i *Istaby*. Rikedomerna på fornfynd från *Istaby* beror i viss mån på att natur- och bebyggelseförhållandena där varit speciellt gynnsamma för bevarande av artefakter av olika slag och att utgrävningarna på Listerlandet främst varit koncentrerade till *Istaby*. Den enda gård på Listerlandet som i bevarade handlingar benämns *Huvudgården* är Hörby nr 1 (Hovgården). Av runfynden att döma kan 600-talsätten lika väl ha haft sitt säte i Sölve, något som dock av andra skäl är mindre sannolikt.

Av bynamnen i Mjällby och Ysane socknar har endast ett, nämligen *Siretorp*, ett personnamn som förled. Vad namnen på *-by* beträffar kan detta tagas som ett indicium på att Listerlandets namn på *-by* bildades under detta namnelements tidigare produktivitetsperiod och kanske gavs åt habitationer som var större än enkelgårdar.

Det område som här behandlas kantas av nio fisklägen, benämnda *Pukavik*, *Djupekås*, *Krokås*, *Hörvik*, *Nogersund*, *Hanö*, *Hällevik*, *Torsö* och *Västra Näs*.

I *Pukavik* fanns under medeltiden en mindre bondgård, tillhörande ärkestiftet (Elleholms län), och en mindre, naturlig hamn, som kom att spela en viss kommersiell och – någon gång – även sjömilitär roll. *Pukavik* var en liten ex-

port- och importhamn utan vederbörliga tillstånd eller privilegier. Infarten till *Pukaviken* var dock icke helt lättnavigerad. Namnet anses innehålla ett subst. *puke* 'djävul, ond ande'. Någon reell grund för ett antagande att ett personnamn *Puke* skulle ingå föreligger inte.

Hällevik förtjänar att jämföras med Pukavik. Även i Hällevik bedrevs under medeltiden och senare stundom en viss handel som icke stod i överensstämmelse med gällande lagar.

Namnen *Hällevik* och *Pukavik* var naturnamn, beteckningar på vikar och kustformationer, innan de kom att beteckna bebyggelser med mera regelbundet fiske. Namnet *Hällevik* innehåller antingen en *i*-omljudad avledning till subst. *hall* 'sten, klippa' eller en kompositionsform av adj. *helig*. Inloppet till Hällevik från sydväst är rakt och brett men kantat av grund och stenar, särskilt på den östra sidan, närmast Kråkenabben. Tanken att *Hällevik* skulle innehålla adj. *helig* får stöd av det faktum att ett kapell fanns i Hällevik under slutet av medeltiden. Hallberg (1990, s. 95) räknar endast med det senare alternativet och antar att namnet möjligen speglar kult och centralfunktion redan i heden tid.

Hallberg torde här ha gått för långt. Ingenting tyder på att Hällevik haft centralortsfunktion under heden tid. Kyrkans kapell kan ha tillkommit för att tjäna medeltidens sjöfarare och säsongfiskare.

En möjlighet är att namnen *Pukavik* och *Hällevik* tillkommit som ett motsatspar och att namnen givits åt två vikar, av vilka den ena, Pukavik, var mera svårnavigerad än den andra.

Namnet *Hanö* har utsatts för flera tolkningsförsök, senast av Bertil Ejder (1993, s. 5 ff.). Namnets förled måste dock alltså anses oviss. Fynd av tomtningar och kåsar, tvåarmade, stenkantade landningsplatser för smärre båtar, visar att Hanö utnyttjats som fiskeläger flera århundraden innan ön fick fast befolkning (Atterman 1977, s. 49 ff.). Ön omnämns första gången i Valdemars jordebok c:a 1300, då med en benämning som står på gränsen till appellativ (*Ønæbhøge*). Direkta föregångare till det nuvarande namnet möter först 1460 under formen *Hanno* i tyskspråkig källa och 1507 som *Hannö* i svensk källa (Ejder 1993, s. 6, med anförd litt.).

Djupekås och *Krokås* (<**Krok-kås*) får till sitt ursprung anses vara artefaktnamn snarare än naturnamn.

Namnet *Hörvik* har ovan ställts i samband med bynamnet *Hörby* och är bildat som sammansättning eller reduktbildning till det namn som byn en gång bar. Hallbergs (1990, s. 95 f.) förslag att namnet haft med linrötning att göra eller helt enkelt avsett en samling av stenar får anses mindre troliga.

Hallbergs (1990, s. 94) tolkning av namnet *Nogersund* avvisas av Benson (1991, s. 94), dock utan att annat tolkningsförslag ges. Det nutida uttalet med lång, monoftongisk, *å*-haltig vokal i första stavelsen tillåter ett antagande att förleden innehåller en stam (*h*)*nuk*- med ursprungligen lång vokal, som för-

kortats framför tung efterled och slutligen förlängts till nuvarande vokalkvalitet. Från fornvästnordiskan är ett verb *hnúka* 'sitta på huk' och ett subst. *hnúker* 'rund bergtopp' kända, men det är ovisst om stammen i dessa ord förekommit på östnordiskt område.

Fiskläget Nogersund anlades i mitten av 1700-talet. Tolkningen av namnet försvåras av att inga äldre belägg än *Nogersund* 1718 är kända. Om den nämnda nominala stammen (*h*)*nuk*- verkligen ingår i namnet *Nogersund*, skulle detta äldst ha betytt 'sundet nedanför berget (Listershuvud)' och därefter genom vanlig denotationsförskjutning kommit att beteckna en fiskeplats och kanske ett fiskeläger vid detta sund. Till detta tolkningsförslag bör dock även fogas reservationen att förledens *r* bereder svårigheter ur ordbildnings-synpunkt. Man kan icke helt bortse från möjligheten att namnet *Nogersund* är en fantasiskapelse.

Tolkningen av namnet *Torsö*, som betecknar ett till Istaby hörande fiskläge, kan förefalla enkel, och v. Friesen antog 1930 (s. 103) att förleden är gudanamnet *Tor*. Bertil Ohlsson (1939, s. 82) har dock framfört betänkligheter mot denna hypotes. Det nutida uttalet *tös`e* kan i och för sig väl förenas med v. Friesens tanke, men man vill gärna instämma i Ohlssons närmast intuitiva tvivel.

Det bör i detta sammanhang påpekas att namnformer som *Torsebode*, *Toszeboe*, *Tosboe*, som dyker upp i flera äldre källor, bl.a. Lunds stifts landbok och de ovan nämnda mjällbydokumenten, avser Toseboviken, belägen c:a halvannan km nordväst om Krokås och på en kuststräcka som tillhör Mjällby by. Där fanns vid slutet av 1500-talet en ålgård som ingick i Mjällby kyrkas *bona curie pastoris*.

Namnet *Västra Näs*, som betecknar ett fiskläge i Siretorp ytterst vid Sölvvikens östra strand, tarvar ingen annan kommentar än att det från början är ett naturnamn.

Det är påfallande att varje by har eller har haft en säsongutnyttjad fiskeplats, senare ett fiskläge vid sin strand. Lörbys fiskläge var Djupekås, Mjällbys var Krokås, Hörbys sannolikt en gång Hörvik, som senare kom att tillhöra Hosaby. Hörby hade dessutom fiskeplats i Nogersund innan detta kom att tillhöra Skönabäck. Stiby hade Hällevik och Istaby hade Torsö. Det Mörby som fanns före avskiljandet av Siretorp hade fiskeplats vid Västra Näs. Mörby fick behålla tillgång till havet vid en smal landremsa mellan Siretorp och Sölve.

Vid sidan av dessa fiskeplatser, eventuellt fiskeläger, som vid olika tider utvecklades till fast bebyggda fisklägen, fanns det längs Listerlandets kust redan under medeltiden ett antal namnbärande fiskeplatser, främst ålgårdar. Det faller utom ramen för denna undersökning att behandla dessa fiskeplatser och deras namn.

Kvar står att i varje by, som tillkom under medeltiden eller tidigare, utvecklades så småningom en fiskeplats till fiskläge.

I denna studie har Mjällby sockens bynamn uppfattats som tillkomna under merovingertid eller i några fall vikingatid eller tidig medeltid. Om vissa bebyggelser tidigare burit andra namn än de på *-by* kan icke avgöras – och följaktligen heller icke uteslutas. De namn som innehåller naturnamnselement som enda eller senare led låter sig i allmänhet icke dateras, då namnen kan vara – och sannolikt ofta är – äldre än bebyggelserna. Detta gäller framför allt de fiskeplatser som efter hand kom att utvecklas till fisklägen.

Vad som en gång inom en population har uppfattats som geografiska enheter, bebyggda eller ej, har fått namn som för namngivaren har tett sig meningsfulla. Ändrade gränser, näringförhållanden och samhällsstrukturer har kunnat medföra namnändringar. Bakom Listerlandets namnskatt och tidiga strukturering vill man gärna spåra övergripande tankar och ordnande händer. Den kyrkliga sockeninindelningen var icke den första struktureringen av Listers bebyggelse.

Litteratur

- Andersson, Thorsten, 1975: Om ortnamnsuffixet *-str-*. I: NoB 63.
 — 1984: Västsverige för tusen år sedan. Göteborg.
 Anglert, Marit, 1984: Sölvesborg. Stockholm. (Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. Medeltidsstaden 54.)
 Atterman, Ingemar, 1977: Fiskeläger vid Blekingekusten. I: Blekingeboken 55.
 BEK = Beskrivning till kartan över Gammalstorps och Ysane socknar inom Listers härad och Blekinge län. D:o Mjällby och Sölvesborgs socknar. 1917. Stockholm.
 Benson, Sven, 1956: Blekingska dialektstudier 1. Lund.
 — 1991: Blekingska ortnamn. I: SOÅ.
 Berglund, Björn E., 1971: Littorina transgressions in Blekinge, south Sweden. In collaboration with Ronnie Liljegren. I: Geologiska föreningen i Stockholm. Förhandlingar 93:3. Stockholm.
 — 1972: Berglund, Björn E. & Welinder, Stig: Stratigrafien vid Siretorp. I: Fornvännen 67.
 Ejder, Bertil, 1993: *Hanö*. Ett namn givet av långväga sjöfarande? I: SOÅ.
 v. Friesen, Otto, 1916: Lister- och Listerby-stenarna i Blekinge. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1916. Program 2.)
 — 1930: Bynamn på de uppländska runstenarna. I: NoB 18.
 Hallberg, Göran, 1990: Ortnamn i Blekinge. Stockholm.
 Hellquist, Elof, 1890: Bidrag till läran om den nordiska nominalbildningen. Lund.
 — 1918: De svenska ortnamnen på *-by*. Göteborg.
 — EO = Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. 1948. Lund.
 Kousgård Sørensen, John, 1981: Danske sø- og ånavne 4. København.
 Lindquist, Ivar, 1923: Galdrar. Göteborg.
 Milton, Hans, 1994: Listers och Sölvesborgs historia. Den förhistoriska och den danska tiden. Sölvesborg.
 Ohlsson, Bertil, 1939: Blekingskusten mellan Mörrums- och Ronnebyån. Lund.
 — 1947: Mevareholmen. I: NoB 35.

- Olson, Emil, 1916: De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan. Lund.
- Rostvik, Allan, 1967: Har och harg. Uppsala.
- Santesson, Lillemor, 1989: En blekingsk blotinskrift. En nytolkning av inledningsraderna på Stentofstenstenen. I: Fornvännen 84.
- Skyum-Nielsen, Niels, 1952: De ældste privilegier for klostret i Væ. I: Scandia 21.
- Stenholm, Leifh, 1986: Ränderna går aldrig ur – en bebyggelsehistorisk studie av Blekinges dansktid. Lund.
- Wallin, Curt, 1939: Kring ett gammalt dokument. Ett bidrag till Mjällby sockens medeltida historia. I: Blekingeboken 17.

Summary

Names and settlement in Listerlandet

By Sven Benson

Originally, the name *Lister* was probably a nature name. As early as in prehistoric times, however, it began to refer to an independent territory to the south and east of the Vesan river system, on the border between Skåne and Blekinge. More recently, *Listerlandet* has become an unofficial name for the area comprising the parish of Mjällby.

Within Lister and Listerlandet there are a number of nature names and settlement names dating from before the Viking era. The inscriptions on three rune-stones from the Merovingian period include compound personal names of a general Germanic type. Two of the stones bear witness to sacrifice. The individuals named on the stones probably held leading secular and religious positions in society.

The oldest village names in Mjällby parish end in *-by*: *Lörby*, *Mjällby*, *Hörby*, *Hosaby*, *Stiby*, *Istaby*, *Mörby*. These names probably came into existence in the Merovingian and Viking periods. The names *Siretorp*, *Kullarp* and *Skönabäck* are more recent, the latter referring to a nobleman's estate.

A peculiar feature of this area is that associated with each of the villages was a fishing place, which later developed into a fishing village. The subdivision of Listerlandet into named villages, each with its own fishing place, may be assumed to go back to a pre-Christian structure which probably began to develop in Merovingian times. This hypothesis is based on a study of archaeological finds, including rune-stones, geographical and fiscal evidence, and the character of the place-names of the area.

The essay includes new or revised interpretations of several names. Particular attention is paid to the name *Hörby* and the unusual shape of the village which bears it. The author suggests that this name contains ODan **borgh* in the sense of 'pagan cult site', and assumes Hörby itself to have been the mother settlement of some neighbouring villages.